

YOSHLARNI OILADA KASB TANLASHGA YO'NALTIRISHDA TEMPERAMENT XUSUSIYATLARINI INOBATGA OLISH ZARURATI*Daminova Nigora Kudratovna**Samarqand davlat chet tillar instituti**Innovatsion ta'lim texnologiyalari va pedagogikasi kafedrasida katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Maqolada oilada yoshlarning kasb tanlashida bolaning individual psixologik xususiyatlarini, xususan, temperament tiplarini hisobga olib kasb tanlashga yo'naltirish masalalari yoritilgan. Shuningdek, qaysi temperament tipidagi insonlar qanday kasblarni tanlashlariga oid tavsiyalar berilgan.

Kalit so'zlar: temperament, temperament tiplari, oila, kasb, kasb tanlash, kasbiy ijtimoiylashuv, oliy o'quv yurtlari, jamiyat, muloqot, tengdoshlar bilan munosabat.

НЕОБХОДИМОСТЬ УЧЕТА ХАРАКТЕРИСТИК ТЕМПЕРАМЕНТА ПРИ ФОРМИРОВАНИИ МОЛОДЕЖИ К ВЫБОРУ ПРОФЕССИИ В СЕМЬЕ*Даминова Нигора Кудратовна**Старший преподаватель кафедры Инновационных образовательных технологий и педагогики Самаркандского государственного института иностранных языков*

Аннотация: В статье рассматриваются вопросы направленности индивидуально-психологических особенностей ребенка, в частности, типов темперамента, в выборе профессии подростками в семье. Также есть рекомендации о том, какие профессии следует выбирать людям различных типов темперамента.

Ключевые слова: темперамент, типы темперамента, семья, профессия, выбор профессии, профессиональная социализация, высшие учебные заведения, общество, общение, отношение со сверстниками.

THE NEED TO CONSIDER TEMPERAMENT CHARACTERISTICS WHEN GUIDING YOUNG PEOPLE TO CHOOSE A PROFESSION IN THE FAMILY*Daminova Nigora Kudratovna**senior teacher of the department of Innovative educational technologies and pedagogy of Samarkand State Institute of Foreign Languages*

Abstract. The article deals with the questions of the orientation of the individual psychological characteristics of the child, in particular, types of temperament, in the choice of profession by adolescents in the family. There are also recommendations on what professions people of different types of temperament should choose.

Key words: temperament, temperament types, family, profession, choice of profession, professional socialization, higher educational institutions, society, communication, peer relations.

Kirish (Introduction). Mamlakatimizda keyingi yillarda shaxs rivojlanishi, barkamol avlod tarbiyasi va inson omili masalasi ta'lim islohotlarining asosiy mazmunini tashkil etib, oilada kasbiy ta'lim va ma'naviy tarbiya asosi sifatida yoshlarni ma'lum darajada tadbirkorlik faoliyatiga keng jalb etish, yoshlar bilan ishlash tizimini takomillashtirishga qaratilgan islohotlar natijasida yoshlarga jamiyatdagi o'z o'rini topishiga ko'maklashish amalga oshiriladi, ularning kasbiy raqobatbardoshligini ta'minlash uchun katta imkoniyatlar yaratiladi. Bugungi kunda oilada yoshlarni bilib olish, kasbga yo'naltirish bo'yicha pedagogik madaniyatni rivojlantirish zarurati yuzaga kelmoqda. Yoshlarni qo'llab-quvvatlash va ularning jamiyatdagi o'rini mustahkamlash sohasidagi faoliyatni tubdan takomillashtirish chora-tadbirlarida «...bolaning bilim va iqtidorini rivojlantirish maqsadida yangicha shakl va mazmundagi Prezident maktablari, ijod va ixtisoslashgan maktablar tizimi yaratildi. Umuman, ta'limga, barcha maktablarga e'tibor, o'qituvchilarga rag'bat va hurmat oshdi. Yosh avlodga bilimni intilish kuchaydi» [1] kabi muhim vazifalar belgilangan. Bu borada oilada yoshlarni kasbiy ijtimoiylashtirishning milliy xususiyatlarini tahlil etish, kasbiy yo'naltirilgan tarbiya jarayonining tashkiliy tuzilmasini yoshlarning kasbiy ijtimoiylashuvini ta'minlashning pedagogik tizimi asosida takomillashtirish muhim rol o'ynaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya (Materials and methods)

Yoshlarni oilada kasb tanlashga yo'naltirishda temperament xususiyatlarini inobatga olishning metodik asoslari bir qator izlanuvchi psixolog va pedagog olimlari tomonidan ishlab chiqilgan va amalda foydalanib kelinayotgan metodikalardan iborat. Chunonchi, tavsiya etilgan metodikalarni mahalliy shart-sharoitlarni hisobga olgan holda o'zimizning ijobiy yondoshish muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, D.Yu.Kiyashkoning "Диагностика и коррекция познавательных процессов для специальности 1-23 01 04 Психология: учебно-методический комплекс по учебной дисциплине", M.Maxmudovning "Insonning kelajagini belgilashda kasb tanlashning ahamiyati", "O'zbek oilasi va uning funktsionalligi asoslariga doir", I.V.Grosheva, Ye.F.Say, S.S.Mirjalilova, N.I.Medvedevalarning "Ilm yo'li" variativ

dastur 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash", B.M.Bekbutaevning "Family education of a child: The past and present" kabi mavzularida olib borilayotgan tadqiqotlarida atroflicha to'xtalib o'tadi.

Farzandning kelajakda yetuk shaxs bo'lib kamol topishi va biror kasb egasi bo'lishida oilaning roli juda muhim. Bolani kasb tanlashga yo'naltirishda uning individual xususiyatlari, ya'ni temperamenti, xarakteri va qobiliyatlarini inobatga olish muhim shartlardan biridir. Ayniqsa, o'spirinlarning temperament xususiyatlarini hisobga olgan holda kasb tanlashni tashkil qilish lozim. Bunda esa ota va ona yetakchi o'rinni egallaydi. Avvalo, temperament haqida ma'lumot berib o'tsak.

Natijalar (Results)

Temperament yunoncha "temperamentum" so'zidan olingan bo'lib, u "sifatlar munosabatlarni aralash tiraman" degan ma'noni bildiradi. Temperament – inson psixik faoliyatining dinamik xususiyatlari, jumladan, tempi, tezligi, ritmi, intensivligi jihatidagi xarakteristikasidir. Temperament haqidagi ta'limot dastlab eramizdan avvalgi 460-370 yillarda yashagan grek tabibi, olimi Gippokrat tomonidan yaratilgan.

Gippokrat ta'limotiga muvofiq, odamlarning temperament jihatidan turlicha bo'lishi, ularning organizmidagi suyuqliklarning (xiltlarning) turlicha nisbatda bo'lishi bilan belgilanadi. Gippokrat fikricha odam tanasida 4 xil suyuqlik (xilt) bordir. Chunonchi, o't yoki safro (grekcha – xole), qon (lotincha – sanguis), qora o't (grekcha – melanxole) va balg'am (grekcha – plegma)lar mavjud. Bu suyuqliklarning o'z xususiyatlari, vazifalari, ishi bor:

- o't – quruqlik, vazifasi (ishi) – organizmdagi quruqlikni saqlab turish, ya'ni badanni quruq tutish;
- qon – issiqlik, vazifasi (ishi) – organizmni isitib turish;
- qora o't – namlik, vazifasi (ishi) – badan namligini saqlab turish, uning namligini tutib turishdir;
- balg'am (shilimshiq modda) – sovuqlik, vazifasi (ishi) – badanni sovutib turish.

Gippokrat fikriga muvofiq har qaysi odamda shu 4 xildagi suyuqlikdan biri ko'proq bo'lib, ustun turadi. Aynan ana shu ustunlik odamlar temperamentini belgilab beradi. Xolerikda – sariq o't, sangvinikda – qon, melanxolikda – qora o't, flegmatikda – balg'am ustun bo'ladi.

Keyinchalik temperament va uning asosi haqida ko'pgina olimlar xilma-xil nazariyalar yaratdilar. Jumladan XVIII asr oxirida yashagan Immanuel Kant qonning individual xususiyatlari temperamentning tabiiy asosi hisoblanadi, degan edi. P.F.Lesgaftning g'oyasi ham shu nuqtai nazarga yaqin edi. Bu olim temperamentning asosida qon aylanishi (jumladan qon tomirlari kengligi va tarangligi, ularning bo'sh joyi diametri, yurakning shakli va hokazolar) xususiyati yotadi, deb yozgan edi. E.Krechmer va U.Sheldonlar odam tanasi temperamentning fiziologik asosini tashkil etadi degan fikrni ilgari surishgan [4; 3].

Temperamentning nerv fiziologik mexanizmini ilmiy asosda tushuntirib bergan olim I.P.Pavlovdir. Uning tadqiqotlari natijasida odamdagi individual farqlar asosida qo'zg'alish va tormozlanish o'rtasidagi vazminlik yotishi aniqlandi.

Temperamentning 4 tipi mavjud bo'lib, yuqorida ta'kidlagandek bular: xolerik, sangvinik, flegmatik, melanxolik temperamentlaridir.

Xolerik. Bunday temperament egasiga qiyinchilik va to'siqlarni yoqtiradigan, ularni chiroyli tarzda yenga oladigan, ishga tez kirishib, buyruqqa bo'ysunish og'ir kechadigan qirralari yaqqol ko'rinadi. Ko'pincha ularning harakatlari fikrlaridan oldin yuradi, shu sabab ular bir ishni qilib qo'yib keyin fikr yuritadilar.

Kasb borasida gap boradigan bo'lsa, xoleriklar e'tiborlilik, diqqatlilik hamda g'ayrat va shijoat ko'proq talab etiladigan sohalarda muvaffaqiyatga erishadilar. Ular lider hisoblanib, stress holatiga bardoshlari kuchli bo'lib kerakli vaqtda o'z kuchlarini tez tiklab oladilar. Ularga bir xillik xususiyati bo'lgan ishlar to'g'ri kelmaydi, bunday ishlar ularning cheksiz g'ayrat va shijoatlarini siqadi [5; 4]. Yuqoridagi aytilgan fikrlarni hisobga olib ularga quyidagi kasblar to'g'ri kelmaydi degan hulosaga kelish mumkin. Bular: hisobchi, kutubxona ishlari, gulchilik. Tavsiya etiladigan kasblar esa: teleoperator, artist, diplomat, jurnalist, tadbirkor, xirurg, uchuvchi, haydovchi, murabbiy, menedjer, quruvchi, rejissor, oshpaz, geolog, elektrik.

Muhokama (Discussion)

Boshqa temperamentlardan yuqori ishbilarmonlik, diqqatni oson jamlash, bir yo'la bir necha ishni oson bajarish, yangi ishga qanday tez va kuchli ilhom kelgan bo'lsa, shunday tezlik bilan so'nishi, yangi sohalarni tez ilg'ab o'rganish, tashkiliy masalalardagi qobiliyatlari bilan ajralib turadigan. Sangviniklar xushchaqchaq va so'zamol bo'lib, tug'ma boshliqdirlar. Bu temperament mulohazali odamni xarakterlaydi. Doimiy diqqat talab etiladigan ishlar sangviniklar uchun zerikarli bo'lib, tikuvchi, soatsoz, hisobchi, kasblarini shakllantirish biroq qiyin kechadi. Tavsiya etiladigan kasblar: menedjer, o'qituvchi, shifokor, psixolog, tarbiyachi, tashkilotchi, sotuvchi, ofisiant.

Besabr xolerikning aksi bo'lgan flegmatik o'qishda va ishda shoshilmasligi, muvaffaqiyatga tirishqoqligi va sabr bilan erishishi jihatlarini boshqa temperamentlardan farq qiladi. Bosiq va og'ir flegmatiklarning birinchi ko'rinishda manfiy hisoblangan sekinliligi aslida ularni juda kuchli qiladi [6; 8]. Ularning ma'lum bir ishda shoshilmasdan tahlil qilish qobiliyati stress holatida juda o'rinni. Shu sabab ulardan malakali iqtisodchi, hisobchilar yetishadi va aynan shu sustkashlik qobiliyatlari ularni xirurg va menedjer bo'lishlariga yo'l qo'ymaydi, ammo ulardan zo'r terapevt va bosh hisobchilar yetishib chiqadi. Yorqin va serharakat aktyor, direjyor, teleoperator hayoti og'ir kechadi. Yuqoridagi fikrlarni inobatga

olib quyidagi kasblar tavsiya etiladi: mexanik, elektrik, injener, agronom, haydovchi, botanik, astronom, fizik, matematik.

Flegmatik singari melanxoliklar ham sustkash bo'lib, kayfiyatlari o'zgaruvchan bo'ladi. Kecha tog'larni zabt etishga tayyor bo'lgan melanxolik bugun yotog'idan turishga erinadi. Ular yangi sharoitga qiyinchilik bilan moslashib, tez charchaydilar. Melanxoliklarga doimiy muloqot talab etiladigan kasblar tavsiya etilmaydi, odamlar bilan muloqot qilishdan ko'ra kompyuter bilan muloqot ular uchun ancha unumlidir. Ularda diqqat va nerv sistemasidagi sekinlashish xos bo'lgani sabab haydovchilik kasbi tavsiya etilmaydi. Bunga qo'shimcha tarzda qutqaruvchi, xirurg, uchuvchi kasblari nerv sistemasining toliqishi va sog'lig'ining yomonlashishiga olib keladi. Tavsiya etiladigan kasblar: pedagog, san'ashunos, rassom, malyar, kompozitor, yozuvchi, vetchifokor, geolog, hisobchi.

Xulosa (Conclusion)

Albatta bir temperamentga mansub kishini uchratish qiyin. Psixologlar fikricha inson bir temperament ustunligida bir necha temperamentlar aralashmasi egasidir. Temperamentning yaxshi va yomoni bo'lmaydi [7; 4]. Har bir temperament qanchalik bir ishga mos kelsa, boshqasiga shunchalik mos kelmaydi. Dunyodagi har bir narsaning yaxshi va yomon jihatlari bo'lganidek, temperamentlar ham o'z manfiy va musbat qirralariga ega. Manfiy qirralarni bilgan holda ular ustida ishlansa, har qanday kasbdan malakali kadr bo'lish mumkin. Bu esa oilada ota-onalar uchun o'z farzandlarining temperament xususiyatlarini bilgan holda kasbga yo'naltirishlariga bog'liq.

Adabiyotlar ro'yxati:

Мирзиёев Ш.М. Азму шижоатли ёшларимиз билан биргаликда янги Ўзбекистонни албатта бунёд этамиз. / Ўзбекистон Республикаси Президенти Шавкат Мирзиёевнинг Ёшлар кунига бағишланган тантанали маросимдаги маърузаси // <https://president.uz/uz/lists/view/4463>

Диагностика и коррекция познавательных процессов для специальности 1-23 01 04 Психология: учебно-методический комплекс по учебной дисциплине / сост.: Д.Ю.Кияшко. – Витебск: ВГУ имени П.М. Машерова, 2017. – С.19.

“Ilm yo'li” variativ dastur 6 yoshdan 7 yoshgacha bo'lgan bolalarni maktab ta'limiga tayyorlash. Mualliflar: Grosheva I.V., Say Ye.F., Mirjalilova S.S., Medvedeva N.I. –Toshkent: 2019. – B.7.

Даминова Н.К. Замонавий оламда шахсинг ижтимоийлашуви //Academic research in educational sciences. – 2021. – Т. 2. – №. 2. – С. 274-278.

Yuldasheva, S. (2020). Importance of using various pedagogical technologies in lessons. Scientific research results in pandemic conditions (COVID-19), 1(04), 126-128.

Каршибаева, У., & Махмудова, М. (2019). Катта умидлар ва шум бола асарларида макон ва инсон. Иностранная филология: язык, литература, образование, (4 (73)), 24-27.

Махмудова, М. (2020). ОИЛА ТАРБИЯСИ АСОСЛАРИ. Scienceweb academic papers collection.

Махмудова, М. (1994). Воспитание общественной активности у младших школьников.

Махмудова, М. (2020). ИНСОННИНГ КЕЛАЖАГИНИ БЕЛГИЛАШДА КАСБ ТАНЛАШНИНГ АҲАМИЯТИ. ИННОВАЦИИ В ПЕДАГОГИКЕ И ПСИХОЛОГИИ, (SI-2№ 4).

Mukhtarovna, B. D., & Kudratovna, D. N. (2022). Professional socialization of youth in family education. European Scholar Journal, 3(3), 92-94.

Даминова, Н. К. (2021). ЗАМОНАВИЙ ОЛАМДА ШАХСНИНГ ИЖТИМОЙЛАШУВИ. Academic research in educational sciences, 2(2), 274-278.

Daminova, N. K. (2022). YOSHLARDA INSONPARVARLIK FAZILATLARINI SHAKLLANTIRISH-DAVR TALABI. Journal of Integrated Education and Research, 1(7), 169-171.

KUDRATOVNA, D. N. (2022). Improving the pedagogical content of professional socialization of youth and students in the context of globalization. ISJ Theoretical & Applied Science.

Begmatova, D. M., Daminova, N. K., & Vaydulla, M. M. (2022). Improving the pedagogical content of professional socialization of youth and students in the context of globalization. ISJ Theoretical & Applied Science, 01 (105), 756-759.

Даминова, Н. К., Мамедова, А., & Камилова, М. НАУЧНОТЕОРЕТИЧЕСКИЕ ВЗГЛЯДЫ И ИДЕИ ДЛЯ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ СОЦИАЛИЗАЦИИ МОЛОДЕЖИ В УСЛОВИЯХ ГЛОБАЛИЗАЦИИ. JURNALI, 41.

Saida, Y. (2023). THE DIFFERENCE BETWEEN PEDAGOGICAL TECHNOLOGY AND METHODOLOGY. Involta Scientific Journal, 2(1), 124-128.